

A nyílt hozzáférésű tudományos cikkek gyűjtése és a szerzői szokások

A nyílt hozzáférésű (Open Access) intézményi adattárak feltöltésére két stratégia létezik: az önkéntes és a kötelező. Az elsőnél a szerző dönti el, hogy elhelyezi-e repozitóriumban a publikációját, míg a másodikonál a szerzőnek az őt foglalkoztató intézmény ezt kötelezően előírja. Három egyetem publikálási szokásainak vizsgálata alapján elmondható, hogy szerzők kötelezése a publikációk szabad hozzáféréseinek átadására nemcsak hogy elfogadható, hanem egybe is esik a szerzők szokásaival, s az önkéntes feltöltésnél nagyságrendekkel jobb hatást ért el. A vizsgálat a következő három egyetemről származó adatokra támaszkodott: az ausztrál *Queenslandi Műszaki Egyetem* (*Queensland University of Technology, QUT*) a szintén ausztrál *Tasmániai Egyetem* (*University of Tasmania, UT*), valamint a brit *Southamptoni Egyetem* (*University of Southampton, UK*). Mindhárom intézményben évekkel ezelőtt vezették be a kötelező eljárást az adattárak feltöltésére.

Queenslandi Műszaki Egyetem (QUT)

A Brisbane-ben található QUT 2004. január elsejétől üzemelteti EPrints szoftverre épülő adattárát, amely az egyetlen, teljes körű archiválási kötelezettséget előíró egyetemi adattár Ausztráliában. 2004. december 31-én az adattárban a 2004-es publikációknak mindössze mintegy 10%-a volt megtalálható. Az adatok értékeléséhez tudni kell, hogy Ausztráliában az egyetemeknek márciusig kell bejelenteniük az előző év publikációit. Az intézmény csak kötelezettséget írt elő, nem teljesítése azonban semmilyen következménnyel nem járt, ezért 2005-ben az adattárért felelős könyvtár más-hoz folyamodott: kampányba kezdett a tanszékeken, bemutatva az adattárát. 2005 végére az évi publikációknak már kb. 40%-a vált elérhetővé az adattárban. Mindezek, és a 2006-os év eddigi adatai alapján elmondható, hogy az intézmény szerzői egyre jobban ismerik és használják az adattárát,

sőt, az előző évek publikációit is feltöltik, nem csak az aktuálisan keletkezetteket.

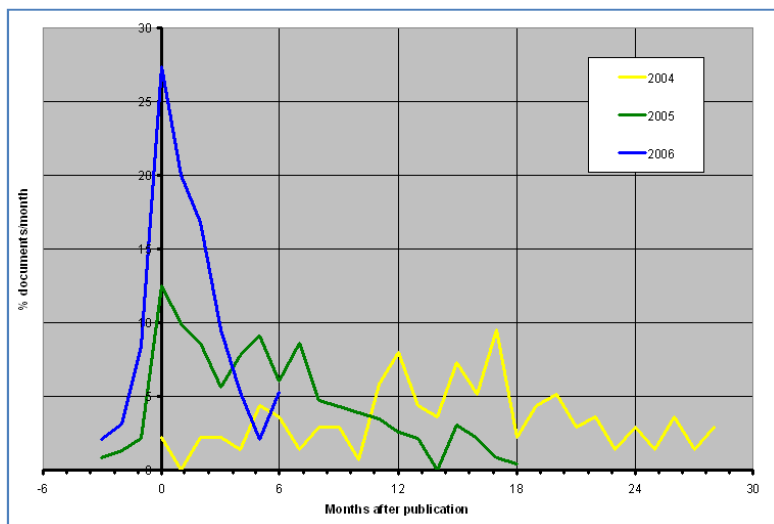
Southamptoni Egyetem (UK)

A cikkek repozitóriumba való feltöltésének kötelezettségét az egyetem nemrég terjesztette ki a teljes intézményre, korábban csak az elektronikai-informatikai tanszéken volt - 2002 óta - kötelező a helyi cikkarchiválás. Az EPrints szoftverrel működő adattár feltöltése eleinte lassan ment, de hasonlóan a QUT-hoz, évről évre növekszik a publikációk feltöltési aránya.

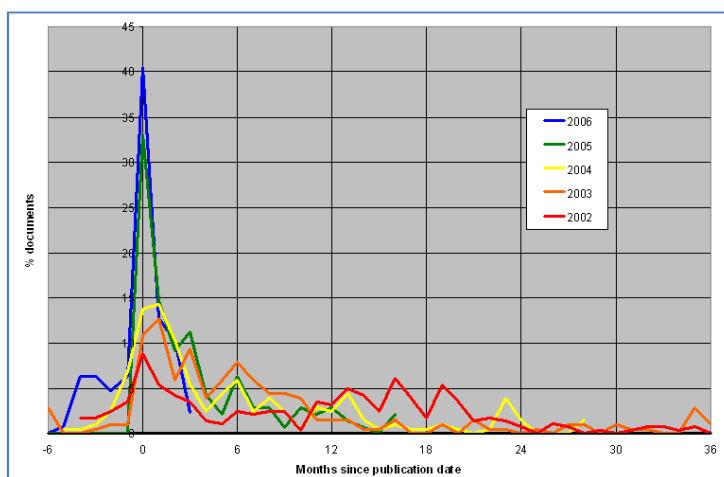
Tasmániai Egyetem (UT)

Az UT kis méretéhez képest az első tíz, legtöbb kutatási eredményt felmutató ausztráliai egyetem között szerepel. Kötelező jellegű adattár az Ausztráliához tartozó szigeten három kampuszon elhelyezkedő egyetemen csupán az informatikai tanszéken működik (szintén EPrints szoftver), összintézményi szinten nincs. Az adattár feltöltésének jellegzetességei egyeznek a másik két egyetemen tapasztaltakkal: az elején kevesen élnek vele, majd fokozatosan egyre nagyobb arányban helyezik el publikációikat a szerzők.

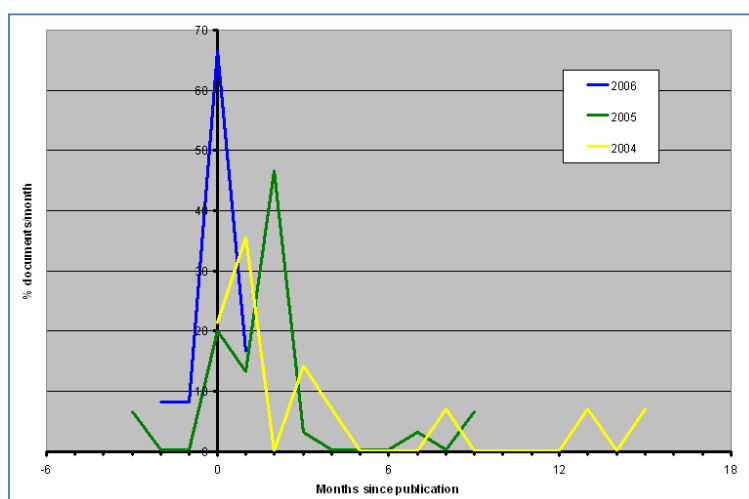
A fenti statisztikák alapján több kérdés is felmerül. Mikorra valószínűsíthető, hogy egy adott év publikációi elérhetők lesznek az adattárban? A szerzők a publikáció hivatalos megjelenéséhez képest mekkora késéssel helyezik el írásukat az egyetemi repozitóriumban? Ezekre a kérdésekre olvasható le a válasz az 1-3. ábrákról. A grafikonok vízszintes tengelyén a publikáció dátumától eltelt hónapok láthatók, míg a függőleges tengelyen az abban a hónapban elhelyezett dokumentumok aránya. A publikációk megjelenési dátumából sokszor csak a hónap ismert, ezért az ábrákon is csak a hónapok jelennek meg.

1. ábra A QUT szerzőinek késlekedése az adattár feltöltésekor

2. ábra A US szerzőinek késlekedése az adattár feltöltésekor

3. ábra Az UT szerzőinek késlekedése az adattár feltöltésekor

Általánosságban elmondható, hogy - az első évtől eltekintve - a dokumentumok nagy részét a megjelenésükkel egy időben helyezik el az adattárakban, kisebb részét pedig a publikálás után pár hónappal. Van, amikor már a megjelenésük előtt bekerülnek az adattárba, valószínűleg a szerző a kézirat elküldésével párhuzamosan tölti fel az írást. A cikk hivatalos megjelenése előtti beküldést zömében azok a kutatók végzik, akik ehhez már a papíralapú preprint kultúrában hozzászoktak.

A keletkezett dokumentumoknak vajon mekkora része található meg azokban az adattárakban, amelyeknek feltöltése kötelező? Az egy év alatt született publikációk számához viszonyítva, hat hónapos késleltetést figyelembe véve az adattárakban elérhető publikációk arányát az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat

Az adattárak növekedése

	2002	2003	2004	2005
QUT			32%	73%
US	57%	91%	83%	95%
UT			105%	80%

Bár az értékek egyetemenként eltérőek, az világosan látszik, hogy az adattárak magas tartalmazási arányát a kötelező előírás eredményezi.

Az egyetemenként eltérő arányok a többféle számitási módszernek köszönhetők.

- Az éves publikációs szám meghatározása nem egységes, a fenti adatok 5%-os pontosságúak.
- Az ausztráliai publikációs rendszerben a több szerző által jegyzett dokumentumokat a szerzők intézményei a szerzők számarányának megfelelően számolják. Például, ha "A" egyetemről kettő, "B" egyetemről egy szerző készített közösen egy cikket, akkor "A" egyetem 2/3, "B" pedig 1/3 publikációt számol el, pedig előfordulhat, hogy csak az egyik adattárban lelhető fel a publikáció. Ez magyarázza az UT 2004-es 100%-nál nagyobb eredményét.
- A southamptoni repozitórium tartalmaz csak metaadatokat is, míg a másik két egyetem adattára kizárólag teljes szövegű publikációkat.
- Az UT adattárban nemcsak az adattár tanszékéről található publikáció, hanem az egyetem más szervezeteitől is jelentkeztek szerzők, akik önként használják az adattárat.

A fenti példák alapján több megállapítás tehető a szerzők viselkedésére, ha kötelező a repozitórium adattár-használata. Ezek a megállapítások várhatóan mindenhol érvényesek lesznek, szemben az önkéntes használattal, ahol a szerzői szokások intézményenként, országonként sokban különbözhetnek.

A tanszéki adattárak tartalma (lásd UT és US) rövid idő alatt, akár egy éven belül is megközelítheti az évi 100%-ot az összes publikáció számához viszonyítva. Ezzel szemben az intézményi szintű adattárak növekedése (QUT) ennél lassabb: 2-3 év alatt közelíti meg a 80%-ot, ezért javasolt legalább ezen időszak alatt buzdítani a szerzőket az adattár használatára.

A szerzők a publikálással szinte egy időben természetes módon az adattárba is feltöltik a cikküket (l. 1-3. ábra), mivel a késlekedés a cikkhez való hozzáférést nehezíti, illetve a cikk elfelejtését is eredményezheti.

A kutatás tanulságai

1. Egy adattár üzembe helyezésekor be kell mutatni az adattárat és pozitívumait, reklámozni kell az adattárat az intézményben legalább 2-3 éven keresztül, amíg használatát a szerzők teljesen meg nem szokják.
2. A szerzők általában a publikálással egy időben helyezik el az adattárban az írásukat.
3. A szerzők nehezen viselik az embargót, azt a kiadók által erőltetett eljárást, amely szerint a szabad hozzáférést csak 6 hónappal a dokumentum megjelenése után engedélyezik. A szerzők többsége, ha teheti, ennél korábban szabadon hozzáférhetővé teszi írását.
4. Az adattárak használatát kötelezően előíró intézmények számára a legjobb tanács az *Open Access* mozgalom elve lehet, amely szerint azonnal fel kell tölteni a publikációt az adattárba, és amint lehetséges, rögtön szabadon hozzáférhetővé kell tenni.

/Forrás:

<http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1409/1327/>

(Somogyi Tamás)